

Шәрипбай деген баладан хәммә хәтте коңсы-қобалары да бийзар екенлигин шайыр өзінниң бул термелеринде хәр бир қатарында сәдде-сәдде етип Шәрипбайдың бул минези менен алысқа бара алмайтуғынлығын тастыйықлап турғандай сезилсе, екінши тәрәптен шайыр оған және бир имканият берип басыңды ислетсең онда келешегин жақсы болады деп, ескертип атырғандай тақлетте жазылған яғный айтқанда бул терме ақыл-нәсият дидактикалық формасында тәрийпленген.

Афоризмлик формада жазылған қосықлар XX әсирдин ақыры XXI әсирдин басындағы қарақалпақ балалар поэзиясында көптеп табыўға болады. Олардан: Қ.Жуманиязовтың (1996) жылы шыққан “Қырғайдың шөжеси топламындағы”) “Бахытлы балалық”, “Балама”, “Бала шопан” Ө.Хожановтың «Мазалы айтсеш, мазалы» Б.Қайыпназаровтың “Ғәрезсизлик”, Х.Сейтовтың “Ана журтым, дастанымсан”, Ж.Дилмуратовтың “Ғәрезсизлик” “Балалардың қосығы”, Я.Әжымовтың “Суверенли ұатаным бар”, (Ғәрезсизлик перзентлери бизлермиз -Нөкис: 1997.) К.Рахмановтың “Балалық”, Ә.Халмуратовтың “Бахтымыз балалар”, Ә.Бекбергенованың “Садық бол”, З.Заматдиновтың “Жасасын шадлық” хәм тағы басқа да бир қанша балалар шайырларының шығармаларында афоризм усылында жазылған қосықларын көрийўге болады.

Жокарыда айтылған хәр бир қосықтың көркемлик өзгешелиги, тәсиршеңлиги, хәр қайсысының жокары идеялылығы менен бирге турмыс пенен тығыз байланысып келеди. Және де булардың кең мәнилик олардағы пикирдин уллылығы хәм бақалылығы оқыўшылардың хәр тәрәпме тәлим- тәрбия алыўында, педагогика-психологиялық жақтан қабыл етиў ушын көркемлик жақтан ықшамлы етип жазылған.

Әдебиятлар

1. Ахметов С., Есенов Ж., Жәрімбетов Қ. Әдебияттануы атамаларының орысша-қарақалпақша түсіндірме сөзлиги. -Нөкис: «Билим», 1994, 23-б.
2. Аббазов С. Мәўсимлердин мәжилиси. -Нөкис: 1997, 5-26-21-27-б.
3. Аббазов С. Мениң жаным балалар. -Нөкис: 1995, 11-17-б.
4. Сапаров Х. Қуяш балаларымыз. -Нөкис: 1992, 3-4-б.
5. Сейтжанов Т. Гүмис қоңыраў. -Нөкис: 1997, 14-19-20-21-25-б.
6. Қабулов Т. Пәндиў нәсият. -Нөкис: 1995, 3-4-30-49-59-б.
7. Хожанов Ө. Мазалы айтсеш мазалы. -Нөкис: 1996, 19-б.

Мақолада мустақиллик йилларидағы қарақалпақ балалар поэзиясындағы шеўр тузилиши хусусиятлари ўрганилған. Афоризмнинг хусусиятлари ва поэзияда тутған ўрни талқин этилған. С.Аббазов, Х.Сапаров, Т.Сейтжанов, Т.Қабулов асарларидағы афоризмларнинг тузилиши ўзига хос жиҳатлари кўрсатилған. Қарақалпақ балалар поэзиясида кўшиқнинг афоризмға муносабати ойдинлаштирилған. Бадиий гояннинг тематик хусусиятлари очиб берилған.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются структура стихов и разновидности каракалпакской детской поэзии в годы независимости. В детской поэзии большое значение имеют афоризмы. Исследуются отличительные особенности афоризмов, структура стихов С.Аббасова, Х. Сапарова, Т.Сейтжанова, Т. Кабулова. Рассматриваются многочисленные размеры и структура стихотворений в каракалпакской детской поэзии и определяются идейно-художественные и тематические особенности каракалпакской детской поэзии

РЕЗЮМЕ

The article deals with the structure of poems and other kinds of Karakalpak poetry for children for the years of independence. Aphorisms play a great role in children's poetry. The author studies the peculiarities of aphorisms and structure of poems by S.Abbasov, Kh. Saparov, T. Seytjanov, T.Kabulov. The complex size and structure of poems in Karakalpak poetry for children and their ideological-artistic and thematic features have also been investigated in the work.

SUMMARY

ӘЖИНИАЗ ШЫҒАРМАЛАРЫ ТИЛИНДЕ СИНОНИМЛЕРДИҢ ҚОЛЛАНЫЛЫҒЫ

Г.Е.Қарлыбаева - филология илимлериниң кандидаты

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлкетлик университети

Таянч сўзлар: синонимлар, доимий синонимлар, кўп маънолилик, лексик синонимлар, контекстуал синонимлар, образлар тизими.

Ключевые слова: синонимы, устойчивые синонимы, полисемия, лексические синонимы, контекстуальные синонимы, образная система.

Key words: synonyms, stable synonyms, polysemy, lexical synonyms, contextual synonyms, image system.

Қарақалпақ тилиниң сөзлик қурамындағы сөзлерди мәнилик тәрәпинен бақалағанымызда, ондағы мәнилері бир-бирине жақын келетуғын сөзлер топары белгили орынды ийелейди. Синонимлер, әлбетте, қосымша мәни нәзиклиги, эмоциональ хәм экспрессивлик бояўы, қолланылыў шеңбері хәм бир қатар усы сыяқлы басқа да қәсийетлери менен бир-биринен парықланады, оларда бар болған бундай қәсийетлер синонимлердин жүдә үлкен стилистикалық имканиятларға ийе екенлигин көрсетеди. Синонимлер предмет хәм ўақыя-хәдийселердин ең күшли, хәтте, сезилер-сезилмес нәзик белгилерин, бул белгилерге болған субъектив қатнасты хәм басқаларды көрсете алар екен, олар әлбетте, тилин сүўретлеў қураалары сыпатында қаралады [1].

Қарақалпақ классикалық әдебиятында Әжинияздың оғада үлкен талант ийеси, жетик көркем сөз шебері ретинде орны бир бөлек. Бул жағдай, биринши гезекте, шайыр дөреткен әдебий мийраслардың поэтикалық тилинде көрinedi. Биз Әжинияз шайырдың шығармаларына айрықша көрк берип

Улыўма жуўмақтастырап айтқанда, XX әсирдин ақыры XXI әсирдин басындағы қарақалпақ балалар поэзиясындағы шайырлардың дидактикалық қосықларында қолланылған афоризм усылындағы сүўретлеўлер балалардың дүньяға деген көзқарасын қызығыўшылығын раўажландырыў менен бирге, турмыслық ўақыяларға сүйенген халда поэтикалық тил менен салыстырмалы дәрежеде кітап оқыўшыларына тәсирли, көркем етип жеткерип бере алған. Солай етип, төмендегі жуўмаққа келдик.

1. Философиялық пикирлеўге тийкарланған афоризмлер.
2. Дидактикалық жақтан басым афоризмлер.
3. Фольклорлық дөретпелерге тийкарланған афоризмлер.

Буннан басқа шайырлардың шығармаларында ең көп қолланылатуғын стилистикалық фигуралары болған, антитезалық, параллелизм, анафоралық, градация, инверсиялық усылларда да жазылған қосықларды көрийимизге болады.

XX әсирдин ақыры XXI әсирдин басындағы қарақалпақ балалар поэзиясында афоризм формасында жазылған шығармалар хәзирги ўақытта мектеп бағдарламасына, сабақлықларға киргизилип, оқытыўшылар хәм оқыўшылар тәрәпинен оқылып, талқыланып келмекте. Сонлықтан да, балалар шайырларының хәр бир шығармасы ғәрезсизликке ерискеннен кейинги жылларда талап дәрежесинде болып, бүгинги күн келешек әўладлардың хәр тәрәпме жақсы инсаныйлық пазыйлетлерди пайда етиўде, ата-анаға хўрмет-иззет көрсетиўге, дослары менен татыў, аўызбиршиликли болыўда, олардың дүньяға көзқарастарының жақсы тәрәплерге раўажланыўында балалар шайырларының шығармалары үлкен тәрбиялық әҳмийетке ийе болып қалады.

турған тийкары лексика-семантикалық қураалардың бири синонимлер хәм олардың қолланылыў өзгешеликлери хакқында сөз етемиз.

Лексикалық синонимлерди поэтикалық тил қурамы сыпатында көркем, образлы түрде шебер қолланыў Әжинияз шайырдың қосықларында кең түрде орын алған. Шайырдың қосықларындағы синонимлерди анализлеп қарағанымызда олардың қурамы хәм қолланылыўы хәр түрли болып келетуғынлығын көремиз. Синонимлик қатарлар өзлериниң дүзиліси бойынша бир ямаса бир неше синоним сөзлерден ибарат болады.

Шайыр дөретпелери тилинде жумсалған синоним сөзлер қатарласып, дизбеклесип қолланыў арқалы улыўмаластырыўшылық, жәмлестіриўшилиқ мәни аңлатып, оның қурамына киретуғын сөзлердин дара турғандағы мәнилеринен өзгеше мәни ренлерине ийе болғанлығын көремиз:

Ел-журтын көрмеген ағыр дәрдели... (13)

Ишин толса әрман-шерге... (52)

Бир гезлеспей *дәўлет-баққа*... (90)
 Көнилден шықарур ол *намыс-арын*... (116)
Хайт-мереке, тойға шықса бәрше қыздың ағласы... (90)
 Өзимди бездирип *сабырыў-қарардан*,
Сабырыў-қарарымды меннен бездирер... (98)
 Анда барып *шәкәр* билән *бал* ишсә,
Ағайын, қарындаш ядына түссе,
 Нәйләж йурер *теңи-досы* болмаса... (50)
Яры, ултет, бирадары болмаса... (51)
 Күнде *жәнжел дәўға* мегзер... (53)
Айшы-ишрәт, заўқы-сапа сүргени... (28)
 Жийди набат, *ләби қантыў, әсел-пал*... (29)

Келтирилген мысалларда синоним сөзлер қатар қолланыў арқалы шайыр өз пикирин бұрынғыдан да өткірлестире түседі. Бул қосық қатарларындағы мәнилері жакын *ел-журт, арман-шер, дәўлет-бақ, намыс-ар, хайт-мереке, той, сабырыў-қарар, шәкәр-бал, ағайын-қарындаш, теңи-досы, яры-ултет-бирадары, айшы-ишрәт, заўқы-сапа, әсел-пал* сөзлери жупласып, қабатласып ямаса стильлик жактан дұрыс қолланылып, шығармаға айрықша көркемлик еңгизип тур.

Гейпара сөзлер мәнилик жактан қалеген жағдайда бири екіншисиниң синонимлик сыңары болып келе береді. Жеке турғанда да, контекст ишинде де олардың синонимлик қатнасы айқын сезилип турады. Әдебий тилимиздеги басқа сөзлер менен қатнасқа түспей-ақ, жеке турғанда улыўма мәнилері бир-бирине мәнилес екенлигин бирден айырыўға болатуғын сөзлер турақлы синонимлер деп аталады. Шайыр шығармаларында синонимлердиң бул түри бир сөзди қайта-лай бермей хәм мәнилерди күшейтиў ушын, сондай-ақ, қосық қатарларындағы уйкасқа сай болып, үйлесип келиўи ушын қолланылғанлығын көремиз. Мысалы:

Ақ йүзи айдек мунаввар,
Хүсни, жамалы ағла қыз... (37)
 Ай жүзлим, пал сөзлим *ақыллы, если*,
 Инқарым, дилбарым, неге келмеді?
 Қатарынан артқан *ақыл хәм ойы*,
 Сәўирдей келискен *қәўмети, бойы*... (29)
 Зийўар айтур *йүртсыз, елсиз*... (42)
 Хәр жерлерде *дилгир, мұтәж* болсаңыз... (45)

Жоқарыдағы мысаллардағы синонимлер дара турып та, контекст ишинде де синонимлик қатарларды дәретип тур. Мине, бундай мысаллар шайырдың қосықларында көптеп табылады. Бул қатарларда шайыр қосықтың үйлесимлилик хәм тәсирлилик аргтырыў ушын синоним сөзлерди қолланған, нәтижеде, бул жағдай қосықтың көркемлігине тәсир жасаған. Мысаллар:

Құлқы, пығлы, ҳалы-аўхалын десем,
 Мисли Мәжнүн сүйген *ҳалы* яңлды... (27)
 Хуп әжеп намаз оқырлар *қатыны, бала-шағасы*... (175)
Ҳаял яқшы болса, күңлүнни ашар,
Ҳаял яман болса, абрайын қашар... (130)
 Яман *зәндин* күңлүң дөнер хәр яна,
 Яқшы *зән* көз шытмас келен *мәҳмана*... (130)
 Жәнжел табар келсе *қонақ*... (128)
 Қарадур *дүньяда* рахибниң йузи... (117)
 Ол *жаҳанды* зиндан етти, бизге ол пәрўардигар... (85)
Уят, иззет, абырайды тәрк етип... (33)
Исмин, нәслин, жети пушты әждадын... (67)

Бул мысаллардағы *құлқы, пығлы (пейли), ҳалы, аўхалы, қатын, ҳаял, зән, мәҳман, қонақ, дүнья, жаҳан, уят, иззет, абырайды, исмин, нәслин, жети пушты әждадын* синоним сөзлери шайырдың бизге жеткермекши болған пикирлерин, ортақласпақшы болған ойларын анық, шырайлы етип жеткерийде үлкен хызмет атқарып тур.

Сондай-ақ, шайыр дәретпелеринде турақлы синонимлер менен бирге өзгермели синонимлер де қолланылған. Бундай синонимлерди жасаўда сөздиң көп мәнилігі үлкен орын ийелейди. Тилдегі көп мәнилі сөзлер контекстке өткен соң, дәслепки синонимлик қатардан шығып, басқа сөзлер менен синоним болады. Шайырдың қосықларындағы хәр бир сөз контекстте қолланғанда хәр қыйлы мәни аңлатып, синонимлик қатарды пайда ететуғынының гүясы боламыз. Мәселен, Әжинияз шығармаларында «дүнья» сөзи

бир неше мәнилерде синонимлик қатар дүзип турғанлығын көремиз. Мысалы:

Ялғаны йоқ ерур, ырасдур сөзи,
 Қарадур *дүньяда* рахибниң йузи... (117)
 Дилжәм болып үйдә тыныш ятмаға,
 Көпгенә бийхисап *дүнья* мал керек... (64)

Жоқарыдағы келтирилген биринши мысалда *дүнья* сөзи «жер шары», «әлем», «жаҳан» мәнисинде, екіншисинде «мал-мүлк», «дәўлет», «байлық» мәнисинде қолланылғанлығын көриўге болады. Шайырдың дәретпелериниң бири «Бозатаў» поэмасынан алынған төмендегі қосық қатарларында синонимлердиң оқыўшыға эмоциональлық – экспрессивлик жактан тәсир етиўи күшли көринеди:

Кимсе *шаҳид болды, жандын айрылды*,
 Кимсе *гада болды, малдын айрылды*,
 Кимсе кези хунқарынан айрылды,
 Басыңа қыямат түшти, Бозатаў... (206)

Қарақалпақ тилинде *өлди, шаҳид болды, жаннан айрылды, көз жумды* усаған дизбеклер семантикалық жактан бир синонимлик қатарға киреди. Олардан «өлди» доминанталық хызмет атқарады да, ал қалғанлар қосымша мәни оттоғи менен айырылып турады. Шайыр Бозатаўлылардың ең қыйын және аянышлы аўхалын избе-излик пенен баянлаўда биринши қатарда *шаҳид болды хәм жаннан айрылды* деген мәниси бир-бирине жакын сөзлерди алған. Олардың екеўи де *өлди* деген мәнини аңлатады. Бирақ, усы мәнини тағы да күшейтип көрсетиў мақсетинде, ол бириниң кейиннен екіншисин избе-из қолланады. *Кимсе шаҳид болды* деп болып, *жаннан айрылды* мәнилес синонимлик варианты арқалы тағы да тастыйықлайды. Нәтижеде, халық басына түскен аўыр бүлгиншиликтиң, оның аянышлы ақыбетиниң көринисин көркем сөз арқалы жасаўға ериседи. Ал *көзи хунқары* деген сөз *перзенти, жалғыз* усаған сөзлердиң синонимлик сыңарынан ибарат. Шайыр бул жерде *перзент, жалғыз* сөзлерине қарағанда *көзи хунқары* деген сөздегі тәсирли, экспрессивлик мәнини асқан шеберлик пенен поэтикалық стильдиң мәпине бағышлағанын көремиз. [2] Шайыр көпшилик жағдайда шығарманың улыўма мазмұнынан хәм контекстлик талаптан келип шығып синоним сөзлерди пайда ете алған. Усы усыл менен синонимлик мүмкиншиликлери байытқанын көремиз. Бундай контекстлик синонимлер Әжинияз шығармаларында көптеп ушырасады. Мысалы:

Сағынып, сарғайып жазған хатыңды,
 Жиберген моллаңдын алдым, дилбәрім... (125)
 Келип хошластылар көзге яш алып,
 Мен хәм турдым *ерип, балқып, босанып*... (54)
 Бу нә *қайғы*, бу нә *думан*,
 Болалмадым дәрттен аман... (63)
 Бир күнде атлас тон кийен мың әлўан,
 Ракибләрә салған *қайғыў, гам, думан*... (62)
 Қутлымұрат Ұәйс байға *дад етип*,
 Болған хәдийсени *бир-бир нақыл етип*,
 Сөзин мақул етип, *бир-бир тыңлатып*,
 Ялғанды ялғандын айтышын көриң... (116)

Берилген мысаллардағы дыққатқа алынған сөзлерди дара халында бир синонимлик қатарға киргизиўге болмайды. Ал, жоқарыдағы қосық қатарларында шайыр шеберлік пенен буларды бир мәниниң этирапына жәмлеп контекстлик синонимлерди пайда еткен. Синоним сөзлерди көркем шығармаға тән эстетикалық талаптарға сәйкес дұрыс таңдай алған. Шайыр өз қосықларында контекстлик синонимлерди дәретип, сөзлердиң мәнилик жактан байыўына өзиниң салмақлы үлесин қосқанлығын көремиз.

Жуўмақлап айтқанда, Әжинияз шығармалары тилиндеги синоним сөзлер қарақалпақ тили сөзлик қурамының байлығынан дерек берий менен бирге, шайыр тәрәпинен жүдә шеберлік пенен пикирди көркемлеп, тәсирли етип жеткерийде өз орнында эмоциональлық тәсирликти аргтырыў ушын қолланылған. Әжинияз шығармаларында синоним сөзлердиң көптеп ушырасыўы, бириншиден, қарақалпақ тилиниң сөзлик қурамының байлығын көрсетсе, екіншиден, шайырдың өз заманының ең талантлы көркем сөз шебери екенлигине дерек береді.

Әдебиятлар

1. Абдирахманов Ш., Махмудов Н. Сөз эстетикасы. – Тошкент: 1981, 6-б.
2. Бердимуратов Е. Әдебий тилдиң функциональлық стильлериниң раўажланыўы менен қарақалпақ лексикасының раўажланыўы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1973, 139-б.

3. Бекбергенов А. Каракалпак тилинің стилистикасы. – Нөкис: «Қаракалпакстан», 1990; Каракалпак тилиндегі синонимлердің пайда болуы жоллары. – Нөкис: ӨзР ИАҚҚБ Хабаршысы, 1963, №2; Синонимлер хэм антонимлер. // Каракалпак тили бойынша изертлеулер. – Нөкис: «Қаракалпакстан», 1971, 114-132-б.
4. Насыров Д., Доспанов О., Бекбергенов А., Сайтов Д. Каракалпак әдебияты классиклери шығармаларының тили. – Нөкис: «Билим», 1995. 82-б.
5. Қалендеров М. Каракалпак тили синонимлериниң қысқаша сөзлиги. – Нөкис: «Билим», 1990.
6. Әжинияз. Таңдамалы шығармалары. – Нөкис: «Қаракалпакстан», 1975.
7. Әжинияз. Мәңги мийраслар. Таңдамалы шығармалары. – Нөкис: «Илим», 2014.

РЕЗЮМЕ

Мақолада Ажинияз асарлари тилидаги синонимларнинг қўлланилиши ва уларнинг услубий хусусиятлари ўрганилган. Сўзнинг кўп маънолилиги асосида пайдо бўлган синонимлар лингвистик томондан талкин килинган. Шоир асарларидаги контекстуал синонимлар мисоллар ёрдамида ёритилган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается изучению стилистических особенностей синонимов в произведениях каракалпакского поэта-классика XIX века Ажинияза. Рассматриваются вопросы полисемии и структура компонентов синонимов. На основе анализа практического материала изучаются лексические и контекстуальные синонимы.

SUMMARY

The article is devoted to the study of stylistic peculiarities of synonyms in the works of the Karakalpak poet-classic of the XIX -th century Ajiniyaz. The author also studies the issues of polysemy and the structure of synonyms' compenents. On the basis of the analysis of practical material there have been studied the lexical and contextual synonyms.

К.МАМБЕТОВТЫҢ «ПОСҚАН ЕЛ» РОМАНЫНДА ГИДРОНИМЛЕРДИҢ ҚОЛЛАНЫЛЫҒЫ

Г.Мамбетова – үлкен илимий хызметкер излениўши

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: гидроним, сув объекти, денгиз, кўл, дарё

Ключевые слова: гидроним, водные объекты, море, озеро, река

Key words: Hydronim, water objects, sea, lake, river

Хәр қандай шығармада қалеген тил бирлиги белгили көркемлик мақсетлерде қолланылады. Әсиресе, көркем шығарма тилинде қолланылған терминлер, вулгаризм, варваризм, неологизмлер, генерген сөзлер хәм баска да лексикалық бирликлер сол шығармада сөз етилип атырған дәўирдиң колоритин, жағдайын, тарийхын сәўлендендириў ушын хызмет етеди. Солардың бири географиялық атамалар. Ал, гидронимлер тил илиминде географиялық атамалардың бири сыпатында изертленеди. Каракалпак тилине тән болған гидронимлер де халқымыздың өтмиши менен ушласады. Олардың қолланылыўы, тилимизде айланысқа ениў жағдайларына итибар қаратқанымызда болса, гидронимлер аталыўы бойынша сол халыққа дәрек болған өзгешеликлерди өзінде қамтыйды. Көркем шығармалар тилиндеги гидронимлерди үйренгенимизде, олар көбинесе сол баянланып атырған халықтың турмысы, күн-көриси, тиришилиги, жағдайлары менен байланыслы екенлигин аңлаймыз. Көркем шығармалар тилиндеги гидронимлерде де аймақтың тарийхы, географиясы, гидрологиясы, халықтың этникалық қурамы, этнографиясы, хәттеки суў бойында жасаған бабаларымыздың сол суўға болған кәсип-кәрин де үйрениўде белгили әхмийетке ийе.

К.Мамбетовтың қалемине тийисли «Посқан ел» романы тийкарынан, тарийхый темада жазылып, XV-XVI әсирлердеги ноғайлардың турмысына байланыслы сиясий ўақыялар, өз алдына халық сыпатында қәлиплесиў ушын гүрескен каракалпақлардың хәрәкетлери сөз етилген.

Бул шығармада автор тәрәпинен төмендегисе гидронимлер берилген: Мысалы: Ақ дәрәя менен Әмиўдәрәяның арасы. Арғы жағы – Арал теңизи. Төрт тәрәпи суў менен қапланған [4:146].

Бул мысалда бурыннан ата-бабамыз жайлаған Туран ойпатындағы теңиз Арал теңизи атамасы келтириледі. Бунда автор тәрәпинен каракалпақлар мәкан еткен географиялық аймақ нәзерде тутылған.

Ал төмендеги мысалларда болса ноғайлы аўқамындағы каракалпак халқының қоныс басқан, жасап өткен жерлериниң тарийхыйлығын жанландырып көрсетиў ушын Россиядағы бир қатар теңизлердин атамалары ушырасады. Мысалы: Джеймс айырым қурап-жарақларды Каспий арқалы пароход пенен Қаракум саҳрасына жеткизип берген болса да, еле хаўа жолы арқалы бир де байланыс жасаған жоқ. [4:84].

Ол енди Қара теңизде әпиўайы матрос сыпатында ғана хызмет ислер еди [4:156]. Бул мысалдағы Қара теңиз, Каспий теңизиниң шығарма тилинде қолланылыўы бийкарға емес, себеби бул каракалпак халқының XV-XVI әсирлерде усы теңиз әтирапларында қоныс басқанлығы, жасағанлығынан дерек береді. «Посқан ел» романында Каракалпакстан аймағында бурын суў объекти болған, бирақ хәзирги ўақытта тарийхый шығармалар, халық аўзында хәм аўызеки дәрәтпелерде сақланып қалған, бүгинги күнде хәрәкетте болмаған «Таллық дәрәясы», «Ақдәрәя» сыяқлы дәрәя атамалары да гезлеседи. Мысалы: ... Ол да болса, Ақдәрәядан

өтип барып, Бозатаўдан қорған салыў. Егер елди дәрәядан аман өткизип алса, изи жақсы болып кетер [4:108].

Буннан тысқары Ыстирттен көшип келген қазақтың адай урыўы, Таллық дәрәясынан берман қулаған әлим менен табынлар да таў етеклериндеги отлақ далаларды қоныслап, Қоңырат беглигиниң жергиликли халқына айланған еди [4:78].

Мысалларда сөз етилген Таллық дәрәясы тарийхый дереклерде Таллық жер атамасы (топоним) Таллық болыслығы сыяқлы атамалар менен үнлес. Демек, жазыўшы ноғайлылар дәўирин, олардың жайлаған аймақларын, ўақыяларды исенимли етип бериўде усы дәрәя атамаларынан орынлы пайдаланған. Тийкарынан, дәрәя атамасы иран тилинде «дере» деп аталып, «дәрәя алабы» дегенди аңлатады [1:179].

Шығарма тилинде Әмиўдәрәя гидроними де ушырасады. Мысалы: Қарсы алды – қылыштай қайырылып аққан Әмиўдәрәя [4:52]. Әмиўдәрәя гидроними тарийхый дереклерде Окс, Өгиз дәрәя, Жайхун дәрәя сыяқлы атамалар менен аталғаны бизге мәлим. Бул суў объекти де соңғы әсирлер дәўамында хәм бүгинги күнде де усылай аталып келмекте.

Шығарма тилинде «жап» гидроними төмендеги мысалларда ушырасады:

Мысалы: Қаланың дәл ортасынан Хан жап ағып өтеди. [4:6].

Бир нешше ай дәўамында Бозатаў жабынан қып-қызыл қан ағып турды да, бирден батыл болып қалды [4:184].

«Жап» сөзи хәққында каракалпак тилинің түсиндирме сөзлигинде «Ишинен суў ағызыў ушын қазылған арна, канал» деп анықлама бериледи [2:176].

Бирақ, хәзирги күнде бул жап атамалары тилимизде ушыраспайды.

Романда «көл» гидроними төмендеги мысалларда берилген. Мысалы: Соның қыр әтирапы Шортанлы деген көл [4:95].

Әтирапында көллери де көп, бир жағы «Шортанлы», бир жағы «Айбүйир» көли [4:106].

Тийкарынан, «көл» атамасына каракалпак тилинің түсиндирме сөзлигинде «Айналасы тәбийий ямаса жасалмалы түрде туйықланып жатқан жер» [3:12] деп анықлама бериледи. Дәслепки мысалда көл аты шортан балығының моллығына байланыслы ат болған болса, кейинги мысалда көл атамасы бүгинги күнде Шоманай районы аймағындағы Айбүйир ороними менен бирдей аталған. Бирақ, мысалларда берилген көл атамалары да хәзирги ўақытта Каракалпакстан аймағында ушыраспайды.

Сондай-ақ, шығарма тилинде гидронимлерге байланыслы болған кәсип атамасы «дарға» төмендеги мысалларда берилген.

Мысалы: Бул ешекли ғарры Шарлаўықтың итибарлы адамларының бири болған Айтмурат дарға еди [4:52].

Бул күни тап дарғаның үйинде той болып атырғандай төрт хожалық бир жерге жәмленди [4:53].